

A kétféle diploma

1998 szeptemberében fejeztük be azt a kutatást, amelyben a középfokú iskolaválasztást vizsgáltuk. Az adatok feldolgozása során egy számunkra váratlan és meglepő jelenségre bukkantunk.

Minthogy a kutatás kérdőíves szakaszában mind a szülők, mind a nagyszülők iskolai végzettségéről vettünk fel adatokat, az iskolaválasztás motívumait és körülményeit össze tudtuk vetni a családi háttérrel. Abban természetesen semmi újdonságot nem találtunk, hogy minél alacsonyabb a szülők iskolai végzettsége, annál nagyobb arányban választanak a gyerekek szakmai jellegű középiskolát, és ezen belül olyat, amely nem ad érettségit (szakmunkásképzőt vagy szakiskolát); illetőleg, hogy minél magasabb a szülők iskolai végzettsége, annál nagyobb arányban küldik a gyermeket gimnáziumba, és ezen belül nyolc- vagy hatosztályosba. (1) Ami igazán meglepő, az az volt, hogy az egyetemet és a főiskolát végzett szülők között ugyanolyan nagy különbség volt ebben a tekintetben, mint a főiskolai diplomások és az érettségivel rendelkezők között, illetőleg, hogy számos vonatkozásban a főiskolai diplomások viselkedése nem az egyetemet végzettekhez, hanem az érettségizettekhez állt közel.

A köznapi gondolkodás számára szinte felfoghatatlan, hogy az az egyetlen év különbség a szorgalmi idő hosszában, amely a főiskolai és az egyetemi diploma megszerzése között van, akkora különbségeket eredményezhet, mint amekkorákat a gyerekek iskolaválasztásában, a családok pályaaspirációjában és más egyéb területen találtunk. Mielőtt azonban bármilyen feltételezést megfogalmaznánk e jelenség okairól, érdemes áttekinteni a kutatásunk során adódó jellegzetes különbségeket:

– Jellegzetes különbséget találtunk a szülők foglalkozási szerkezetében, amennyiben az egyetemet végzettek körében 17 %-kal többen üznek ügynevezett értelmiségi foglalkozást, mint a főiskolát végzettek között, illetőleg ez utóbbiak között 6 %-kal több az alsóbb szintű szellemi munkát végző alkalmazott és 9 %-kal több a vállalkozó, mint az egyetemi végzettségűek között.

– Az egyetemet végzett apák gyermekei közül majdnem 20 %-kal többen mentek gimnáziumba, és ezen belül majdnem 20 %-kal többen szerkezetváltó gimnáziumba, mint a főiskolát végzettek gyerekei. Ezáltal a szerkezetváltó gimnáziumba menők arányában kisebb a különbség a főiskolát végzett és az érettségizett apák gyerekei között (8%), mint az egyetemi és főiskolai diplomával rendelkezőké között (18%).

– Az egyetemet végzett apák gyerekei szignifikánsan jobb tanulmányi eredményt értek el az általános iskolában (55%-uk volt jeles vagy kitűnő), mint a főiskolát végzetteké (akiknek csak 42%-a volt jeles vagy kitűnő).

A cikk alapjául szolgáló kutatás az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások Közalapítvány (OKTK A.1252/V.) támogatásával készült, Liskó Ilona közreműködésével. A vizsgálat 4356 fő, középfokú iskolában az 1997–1998-as tanévben első évfolyamos tanuló országos reprezentatív mintáján kitöltött szülői kérdőívből és egy szűkebb mintán végzett mélyinterjú-sorozatból áll.

– Az egyetemet végzett apák gyermekei az elit gimnáziumok választásában elsők (ötödük olyan gimnáziumba ment, amelyek a *Köznevelés* rangsorában az első tíz között szerepelnek, míg a főiskolát végzett apák gyerekeinek csak 14%-a); viszont a főiskolát végzett apák gyerekei az elit szakközépiskolák választásában elsők (15%-uk ment olyan szakközépiskolába, amelyek a *Köznevelés* rangsorában az első tíz között szerepelnek, míg az egyetemet végzett apák gyerekeinek csak 10%-a).

– Az egyetemet végzett apák családjaiban gyakorlatilag nem tesznek különbséget a fiúk és a lányok iskoláztatása között: a fiúk 96, a lányok 98%-a ment érettségít adó középiskolába. Ezzel szemben a főiskolát végzett apák 8 %-kal kevesebb fiút küldenek érettségít adó középiskolába, mint lányt, és ez majdnem akkora különbség, mint az érettségizetteknél (11%).

– A gyerekek iskolaválasztásának indoka a főiskolát végzett apák esetében közelebb áll az érettségizett, mint az egyetemet végzett apákéhoz. (2)

– A főiskolát végzett és érettségizett apák egyformán költöttek a gyerekek különóráira, és ez szignifikánsan kevesebb, mint amennyit az egyetemi végzettségű apák áldoztak erre a célra.

– Minthogy a magántulajdon és a vállalkozások túlsúlyra jutása következtében már mindenféle iskolai végzettséggel lehet úgynevezett „vezető állásba” kerülni, érdemes volt külön is megnézni a „vezetőket”: a főiskolai végzettségű, érettségizett és szakmunkás végzettségű „vezető” apák *egyformán* költöttek a gyerek különóráira, és ez szignifikánsan kevesebb volt, mint amennyi pénzt az egyetemi végzettségű apák adtak ki erre.

– Az egyetemi végzettségű apák gyermekeinek 78%-a középiskolásként folytatta korábban megkezdett különóráit, míg a főiskolát végzettekének – akárcsak az érettségizetteknek – csak a kétharmada.

– Az egyetemet végzettek gyerekeinek 82%-a akar értelmiségi lenni, a főiskolát végzetteknek csak 69%-a.

– Az egyetemet végzett apák 77%-a egyetemi diploma megszerzéséig akarja taníttatni gyermekét, a főiskolát végzetteknek csak 48%-a; utóbbiak 17%-a megelégedne egy főiskolai diplomával, az egyetemet végzetteknek viszont csak az 5%-a.

– Az egyetemet végzett szülők sokkal nagyobb arányban szerezték ismereteiket a választandó középiskoláról informális forrásokból (barátok, rokonok, ismerősök), mint a főiskolát végzettek, ami arra utal, hogy az ő ismeretségi köreikben sokkal többen vannak olyanok, akik autentikus tudással bírnak iskolákról és tanulásról, azaz az ilyen ismeretekkel rendelkezők sűrűbb kapcsolati hálójában élnek.

E különbségek láttán felébredhet a gyanú, hogy nem származhatnak pusztán abból a bizonyos egy évből. A magyarázatot valószínűleg akörül kell keresni, hogy „a felsőfokú képzésben a főiskola intézménye jelenti a legnagyobb problémát, ahol a képzés általános színvonala sokszor igen alacsony”. (3) Az alacsonyabb színvonalnak nem pusztán a rövidebb képzési idő és az eltérő képzési cél az oka, hanem mind az oktatói kar rekrutációját, mind a hallgatók bekerülését végző szelekciós mechanizmusok. Pedagógus körökben évtizedek óta közhelyszerű *bonmot*, hogy akit nem vesznek fel egyetemre, az tanárképző főiskolára megy, és akit oda sem vesznek fel, az tanítóképzőbe. Miközben az egyetemeken évtizedek óta gyilkos verseny folyt a bekerülésért, a műszaki főiskolák rendszeresen hirdettek pótfelvételiket. Napjaink felvételi ponthatárai hűen tükrözik az egyetemek és a főiskolák követelményei közötti különbséget.

Miután könnyebb bekerülni és alacsonyabbak a követelmények, olyanok is nagyobb arányban tudnak főiskolai diplomát szerezni, akiknek kulturális tőkése az egyetem elvégzéséhez nem lenne elegendő. Ez természetesen nem új fejlemény. *Ladányi János* 1978 és 1983 között közgazdasági és műszaki egyetemek és főiskolák hallgatói körében végzett vizsgálatot, és jelentős különbségeket talált a nappali tagozatos hallgatók szociális összetételében. (4)

A hallgató apjának foglalkozása	közgazdászok		műszakiak	
	egyetem N=324	főiskola N=440	egyetem N=1524	főiskola N=1414
vezető állású	22,8	16,4	19,4	11,0
értelmiségi	21,9	17,0	22,8	17,0
egyéb szellemi	11,7	12,0	11,4	14,2
termelésirányító	6,8	10,0	8,4	9,6
szakmunkás	20,5	17,5	16,8	21,3
betanított munkás	3,1	8,6	6,8	10,8
segédmunkás	4,3	5,0	2,4	4,7
mezőgazd. fizikai	4,9	7,3	5,8	5,1
önálló	1,2	3,2	2,9	3,0
egyéb	2,8	3,0	3,3	3,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Ladányi 1987: 41.

1. táblázat

1978 és 1983 között felsőfokú intézménybe járó hallgatók az apa foglalkozása szerint

Az 1. táblázat szerint, amíg az egyetemi hallgatók 44,7, illetve 42,2%-a vezető vagy értelmiségi családból jött, addig a főiskolai hallgatóknak csak a 33,4 illetve 26 %-uk. Feltételezhető, hogy a pedagógusképzésben még nagyobb volt a különbség az egyetemek és a főiskolák között, adat azonban csak arra van, hogy például a SOTE-re 1983-ban felvettek között 58,4% volt az értelmiségi családból jöttek aránya. (5) Hasonló eredményre jutottunk mi is a gyerekek iskolaválasztásának vizsgálata kapcsán: az egyetemet végzett családfelek 40%-a volt legalább második generációs értelmiségi, a főiskolát végzetteknek csak 22%-a. (6)

Ráadásul egyetemre nagyobb arányban kerülnek a hallgatók gimnáziumból: egy 1997-es vizsgálat szerint az egyetemre beiratkozottak 87%-a jött gimnáziumból, és 23%-a szakközépiskolából, míg a főiskolások 59%-a jött gimnáziumból és 41%-a szakközépiskolából. (7) Más a lakókörnyezet is, amelyből a hallgatók érkeznek: főiskolára nagyobb arányban jönnek kevésbé urbanizált környezetből (községből, kisvárosból), mint egyetemre.

Feltételezhető tehát, hogy a főiskolát végzettek nemcsak kevesebb tudást fedő diplomával rendelkeznek, hanem otthonról hozott, felhalmozott tudástökéjük is kisebb. A – legalább – második generációs értelmiségiek tudástöketöbbletét épp oly nehéz pontosan mérni, mint a tudástöket általában, hiszen ennek nemcsak az otthoni könyvtár nagyságához, a család kulturális fogyasztásához és hasonlókhöz mérhető dimenziói vannak, hanem – a mindennapi élet pórusaiba beivódó sajátos miliőtől kezdve a világ dolgairól való véleményalkotás átvételéig – számtalan öntudatlanul megnyilvánuló eleme is van. Ennek következtében egy második generációs értelmiségi úgy végez el egy egyetemet, hogy mindaz a tudás, amit ott kap, természetes módon és könnyedén ráakadik arra, amit magával hozott, és eközben – mintegy mellékesen – használja ki az egyetemista életformával járó, egyre bővülő kulturális lehetőségeket. Ezzel szemben egy első generációsnak óriási erőfeszítéseket kell tennie csak azért, hogy elsajátítsa azt a kötelező tudásanyagot, melynek birtokában a vizsgáit le tudja tenni, és diplomáját meg tudja szerezni; sem ideje, sem energiája nem marad arra, hogy a diákélet nyújtotta szellemi lehetőségeket kihasználja.

Ha nehéz is mérni az otthonról hozott tudástöketét, azért van egy viszonylag jó mutatója: a nyelvtudás. Abban, hogy egy család eljuttatja-e gyermekét egy vagy több idegen nyelv eszköz szintű tudásáig, sok – nehezen megfogható – elem hatása összegződik: a nyelvtudás fontosságának pontos, mély és személyes tapasztalatokkal megerősített felismerése; a nyelvtudás minél több konkrét felhasználási módjáról birtokolt ismeret; a meg-

szerzéséhez szükséges és alkalmas eszközök megtalálása; esetenként a család lemondása bizonyos javokról és élvezetekről, azaz az életszervezés sajátos prioritás-rendje stb.

Nos, vizsgálatunkban az egyetemet végzett apák 69%-a beszél legalább egy idegen nyelvet, a főiskolát végzetteknek csak a 40%-uk. (Az egyetemet végzett legalább máso-

	egy	két	három vagy több
	idegen nyelvet beszél		
főiskolát végzett apa	32	6	2
<i>ezen belül:</i> első generációs	32	6	1
legalább második generációs	33	5	3
egyetemet végzett apa	37	21	11
<i>ezen belül:</i> első generációs	37	19	7
legalább második generációs	36	24	16

Egyetemet végzettekben belül a különbség szignifikáns (0.0029)

Főiskolát végzettekben belül a különbség nem szignifikáns (0.5035)

2. táblázat

Az apák idegennyelv-tudása

dik generációs értelmiségi apáknak pedig a 76%-uk.) Az igazi különbség azonban nem is egyetlen nyelv ismeretében mutatkozik, hanem abban, hogy több idegen nyelvet tudnak:

Az egyetemet végzett apák több mint háromszor annyian tudnak két, és ötször annyian három vagy több idegen nyelvet, mint a főiskolát végzettek. (Az egyetemet végzett második generációs értelmiségi apák pedig négyszer annyian beszélnek két, és nyolcszor annyian három vagy több nyelvet.)

	egy	két	három vagy több
	idegen nyelvet beszél		
főiskolát végzett anya	33	8	3
<i>ezen belül:</i> első generációs	30	8	3
legalább második generációs	42	8	4
egyetemet végzett anya	44	20	9
<i>ezen belül:</i> első generációs	48	14	4
legalább második generációs	40	27	13

Egyetemet végzettekben belül a különbség szignifikáns (0.00000)

Főiskolát végzettekben belül a különbség nem szignifikáns (0.7305)

3. táblázat

Az anyák idegennyelv-tudása

Százalékpontonra azonos különbség van az anyák nyelvtudása között is, az egyetemet végeztek 29%-kal többen tudnak legalább egy nyelvet, mint a főiskolát végzettek. A két vagy több nyelv tudásában „csak” két és félszeres, illetőleg háromszoros a különbség.

Mind az apák, mind az anyák esetében megfigyelhető, hogy míg az egyetemet végzetteknél szignifikáns eltérést okoz az, hogy ki hányadik generációs értelmiségi, addig a főiskolát végzetteknél nem. Ebből arra lehet következtetni, hogy az egyetemi diplomásokat másféle viszony fűzi a nyelvtudásban megtestesülő kulturális tőkéhez, azaz itt céltudatosabban és komolyabban történik a tőkefelhalmozás, míg a főiskolai diploma csak a felszínt érinti.

Sajnos, nem állnak rendelkezésünkre olyan kutatási anyagok, amelyekből kiderülne, hogy például a főiskolát végzett nők szignifikánsan nagyobb arányban olvasnak, mondjuk, *Kiskegyedet*, míg az egyetemet végzetek, mondjuk, *Kritikát* vagy *HVG-t*; vagy hogy a főiskolát végzetek nagyobb arányban néznek a tévében szappanoperát; vagy nagyobb arányban járnak jósnőhöz, mint az egyetemi végzettségűek – egyszerűen jelen pillanatban nem áll rendelkezésre olyan kutatási eredmény, amely e két diplomatípus tulajdonosainak értékrendszerét, kulturális fogyasztását, szabadidő-eltöltését stb. hasonlítani össze. Az azonban mindenképpen érdekes, és egyben mutatja a két diplomás réteg közötti különbségek általános voltát is, hogy egy Szlovéniában végzett vizsgálat szerint „1991-ben a horoszkópok érvényességében (...) a középiskolát végzetek 45,2 százaléka, a főiskolát végzetek 45,9 százaléka, míg az egyetemi diplomával rendelkezők 34,1 százaléka hitt”. (8) Ennél az adatnál, és több előzőnél is, feltűnő az érettségizettekhez való közelség, ami azt a véleményt erősíti, hogy a főiskolai diploma nem egyéb, mint egy magas szintű szakmai tanfolyammal megfejelet érettségi.

Ha a társadalom felsőfokú végzettségű tagjai – mint ahogy más szegmensei is – valamiféle szubkultúrát képeznek, jellegzetes értékekkel, prioritásokkal, életvitellel, kulturális fogyasztással, szabadidő-eltöltéssel, életfilozófiával, párválasztási szokásokkal stb.,

Az anya legmagasabb iskolai végzettsége	Az apa legmagasabb iskolai végzettsége	
	főiskola N=389	egyetem N=440
legfeljebb érettségi	44,3	23,8
főiskola	44,4	24,5
egyetem	11,3	51,7
Összesen	100,0	100,0

4. táblázat

Párválasztás iskolai végzettség szerint

akkor adataink azt bizonyítják, hogy ez a szubkultúra inkább az egyetemet végzettekre jellemző, mint a főiskolai diplomával rendelkezőkre. Az „értelmiségi lét”-nek nevezett összetett jelenség egyik legfontosabb eleme a párválasztás. Minden más elemét le tudja rombolni, ha az élet leéléséhez és az utódok neveléséhez választott társ „nem érti ezt a nyelvet”, ha (szub)kultúrája ettől eltérő. Ebből következik egy tudatos, reflektált viszony a párválasztáshoz, aminek külső megjelenése az azonos szint követelménye.

Adataink igazolják a fenti feltevést. Egyetemet végzett férfinak nehezebb egyetemi diplomás nőt találni, mint főiskolai végzettségű férfinak főiskolai diplomás nőt – egyszer-

Az iskola típusa, ahol a gyerek első éves	Egyetemet végzett apák		Főiskolát végzett apák	
	legalább 2. generációs értelmiségi N=183	első generációs értelmiségi N=258	legalább 2. generációs értelmiségi N=96	első generációs értelmiségi N=293
8 osztályos gimnázium	27	14	9	9
6 osztályos gimnázium	22	24	19	15
4 osztályos gimnázium	40	39	41	38
<i>Gimnázium összesen</i>	89	77	69	62
<i>ebből szerkezetváltó</i>	49	38	28	24
szakközépiskola	9	19	23	28
<i>Erettségit adó összesen</i>	98	96	92	90
szakmunkásképző	2	4	6	9
szakiskola	0	0	2	1
Összesen	100	100	100	100

5. táblázat

Iskolaválasztás az értelmiségi apa generációja szerint

rúen azért, mert utóbbiból több van. És mégis: az azonos végzettség aránya magasabb az egyetemet végzettekénél. De nem is ez árulja el a legtöbbet, hiszen a főiskolát végzettek „felfelé” is tudnak házasodni. A lényeg abban rejlik, hogy a főiskolát végzett férfiak majdnem kétszer annyian kötöttek házasságot diplomával nem rendelkező nőkkel, mint az egyetemet végzettek, amiből az következik, hogy számukra nem olyan mértékben fontos vagy nagy részük számára nem is létezik az a bizonyos értelmiségi szubkultúra.

E szubkultúra létének és erősségének további bizonyítékait leljük, ha ismert adatainkat mélyebben elemezzük, és az egyetemi, illetőleg főiskolai végzettség összehasonlításán kívül azt is megnézzük, hogy hányadik generációs értelmiségiéről van szó (1. 5. táblázat).

A táblázatból két sort érdemes tüzetesebben szemügyre venni, a nyolcosztályos gimnáziumot és a gimnáziumot összesen. Mindkét sornál látható egyrészt az, hogy az egyetemi és a főiskolai végzettség jelentősen eltérő eredményeket produkál, másrészt pedig

Azért ment a gyermek nyolcosztályos gimnáziumba, mert ...	Egyetemet végzett apák			Főiskolát végzett apák		
	az összes	legalább 2. generációs értelmiségi	első generációs értelmiségi	az összes	legalább 2. generációs értelmiségi	első generációs értelmiségi
	az indokot választók százaléka					
itt nagyobb esélye van a továbbtanulásra	45	51	36	65	63	65
féltek, hogy később már nem találnak megfelelő iskolát	6	4	8	9	13	8
féltek, hogy csak a rosszabb tanulók maradnak, és ez rossz hatással lesz a gyerekekre	17	18	14	6	13	4
mert színvonalasabb az oktatás	64	61	67	77	75	77

6. táblázat

A nyolcosztályos gimnázium választásának indoka

az, hogy míg az egyetemi végzettségű apák esetében statisztikailag is szignifikáns különbség van az első és a többedik generációs értelmiségiék között, addig a főiskolát végzettekénél ez nem tapasztalható. Ismét oda jutottunk, ahova a nyelvtudás esetében: a komolyabban vett kulturális tőkefelhalmozáshoz. Ehhez társul még valamiféle magabiztosság is, amely inkább jellemzi az egyetemi, mint a főiskolai diplomásokat. Ezt a magabiztosságot érhetjük tetten a nyolcosztályos gimnázium választásának indoklásában.

Az egyetemet végzettek – miközben persze fontosnak tartják, és mindent elkövetnek, hogy a lehető legjobbat válasszák gyermeküknek – általában kisebb jelentőséget tulajdonítanak az iskolának, mint a főiskolai diplomások, mert tudják, hogy a kulturális tőke nagy részét ők adják a gyerekeknek. (9) Ebből adódik, hogy mind a továbbtanulási esélyre, mind a színvonalra szignifikánsan kevesebben hivatkoznak az iskolaválasztás indokai között, mint a főiskolát végzettek. Az is kevésbé motiválta őket, hogy később nem találnának megfelelő iskolát, ami a körülmények fölötti hatalmukból (vagy legalábbis ennek tudatából) eredő magabiztosságot mutatja. Egyetlen dologtól félnek jobban, mint a főiskolát végzett szülők: úgy érzik, hogy a kortárs-csoport hatására kicsúszhat kezükből gyermekük sorsának irányítása. Ez egy olyan elem, amelynél kevésbé érvényesül a társadalmi viszonyok fölötti kontroll, az a saját sors fölötti uralom, amely társadalmi helyzetükből fakad. Viszont ennek tudata érett és mély társadalomismeretet feltételez, és ez szemmel láthatóan jellemzőbb az egyetemet végzettekre, illetőleg a legalább második generációs értelmiségiekre.

A tudatos és megtervezett kulturális tőkeakkumulációhoz további adalékokat is találunk. Az egyetemet végzett apák gyermekei közül tíz százalékkal többen jártak tagozatos általános iskolai osztályba, mint a főiskolát végzetekéi, és ameddig az első vagy legalább második generációs értelmiségi főiskolát végzett apák között nincs különbség abban a tekintetben, hogy hány különóra járatják a gyermekeit, a legalább második generációs értelmiségi egyetemet végzetek szisztematikusan többre, mint első generációs társaik.

A különórák hasznáról vallható vélemények zöme eszköz jellegű volt (hozzásegít a továbbtanuláshoz; jó, ha a gyerek több dologhoz ért, mert nem tudhatja, miből fog megélni; csak így derülhet ki, hogy mihez van képessége; könnyebben fog állást találni; legyen mindig elfoglalva, hogy ne keveredjen rossz társaságba), és sem értelmiségi generációk, sem a diploma szintje szerint nem volt tapasztalható különbség a válaszok megoszlásában. Az egyetlen érték jellegű válaszlehetőségnél (akármivel fogja keresni a kenyerét, ettől boldogabb és teljesebb életet élhet) azonban jellegzetes különbségeket találtunk:

- a legalább második generációs értelmiségi, egyetemet végzett apák 38%-a,

A szülő elképzelése arról, hogyan lesz a gyerek	Egyetemet végzett apák			Főiskolát végzett apák		
	az összes	legalább 2. generációs értelmiségi	első generációs értelmiségi	az összes	legalább 2. generációs értelmiségi	első generációs értelmiségi
értelmiségi foglalkozás	88	90	86	58	74	56
egyéb szellemi foglalk.	3	3	3	6	0	7
vállalkozó	1	0	2	9	13	8
technikus	0	0	0	6	0	7
szakmunkás	8	7	9	21	13	22
Összesen	100	100	100	100	100	100

7. táblázat

Szülői aspirációk az értelmiségi apák generációja szerint

- az első generációs értelmiségi, egyetemet végzett apák 29%-a,
- a legalább második generációs értelmiségi, főiskolát végzett apák 30%-a,
- és az első generációs értelmiségi, főiskolát végzett apák 26%-a választotta ezt.

Ugyancsak jellegzetes különbséget találunk a diplomák típusa és a generációk szerint abban is, hogy ki milyen sorsot képzel gyermekének:

Az egyetemet végzett apák alig tudnak mást elképzelni, mint hogy gyermekük is értelmiségi legyen, az első generációs főiskolát végzeteknek pedig majdnem fele alacsonyabb státuszt is el tud képzelni (és még a legalább második generációsoknak is a negyede). Hasonló megoszlást találunk az anyáknál, akik csak abban különböznek az apáktól, hogy kissé ambiciózusabbak; mindkét diplomafajtánál 4–5%-kal többen szeretnének gyerekeikből értelmiségit.

Az egyetemet végzetek, és különösen a második generációs értelmiségiek már említett magabiztosságát támasztja alá az is, hogy az iskolaválasztáshoz nagyobb arányban szereztek információkat magánforrásokból (barátok, ismerősök, rokonok), vagyis inkább merték figyelmen kívül hagyni a hivatalos forrásokat (pályaválasztási tanácsadó intézet, iskolák különböző formájú hivatalos bemutatkozása, tájékoztató kiadványok, osztályfőnök mint tanácsadó), mint a főiskolát végzetek.

Mindaz, amiről idáig szó volt, és amiben szignifikáns különbségeket láttunk a két diplomátípus, illetőleg a generációs szám szerint, szellemi természetű erőforrásnak nevezhe-

A lakás komfortfokozata	Egyetemet végzett apák			Főiskolát végzett apák		
	az összes	legalább 2. generációs értelmiségi	első generációs értelmiségi	az összes	legalább 2. generációs értelmiségi	első generációs értelmiségi
összskomfortos	66	67	65	65	66	65
komfortos	22	20	23	22	20	23
fél vagy komfort nélküli	12	13	12	13	14	12
Összesen	100	100	100	100	100	100

8. táblázat

A lakás komfortfokozata az értelmiségi apák generációja szerint

tő. Joggal vetődhet fel a gyanú, hogy ez voltaképpen az anyagi helyzetben meglévő különbségek tükröződése, mert a magasabb szintű diploma magasabb jövedelemszinttel jár együtt, és igazából nem lehet szétválasztani e két tényező hatását. Nos, azok az adataink, amelyek az anyagi helyzetre utalnak, (10) nem támasztják alá ezt a feltételezést. Például

A négy elit tárgy közül hányal rendelkezik	Egyetemet végzett apák			Főiskolát végzett apák		
	az összes N=431	legalább 2. generációs értelmiségi N=180	első generációs értelmiségi N=251	az összes N=354	legalább 2. generációs értelmiségi N=93	első generációs értelmiségi N=271
kettővel	53	56	51	53	54	51
hárommal	38	35	40	33	28	36
négyvel	9	9	9	14	18	13
Összesen	100	100	100	100	100	100

9. táblázat

Elit javak birtoklása az értelmiségi apák generációja szerint

a lakás komfortfokozatát illetően nincs szignifikáns különbség főiskolát és egyetemet végzett, illetőleg első vagy második generációs értelmiségi között.

Ha pedig a felsorolt ingóságok közül kivesszük azt a négy vagyontárgyat (nyaraló, videokamera, CD-lejátszó, számítógép), amelynek birtoklásánál egyáltalán statisztikailag szignifikáns különbség volt a mintában szereplő családok között, és ezek együttes előfordulását nézzük, akkor épp az ellenkezőjét látjuk: a főiskolát végzettek több ilyen tárggyal rendelkeznek, mint az egyetemet végzettek.

Ez arra utal, hogy a főiskolát végzettek átlagosan legalább olyan, esetleg jobb anyagi körülmények között élnek, mint az egyetemi diplomások. Valószínűsíti ezt az is, hogy a főiskolát végzett aktív kereső apák 24%-a vállalkozó, szemben az egyetemi diplomások 14%-ával; hogy az egyetemet végzettek 50%-a költségvetési intézménytől vagy állami vállalattól kapja fizetését, szemben a főiskolát végzettek 40%-ával, akiknek viszont 54%-a dolgozik az úgynevezett versenyszférában (ahol az egyetemi végzettségűeknek csak a 46%-a).

Amikor tehát azt látjuk, hogy a főiskolát végzettek átlagosan szignifikánsan kevesebbet költenek gyermekeik különóráira, és többet bizonyos presztízsjavakra, mint az egyetemi diplomások, akkor voltaképpen egy értékrend megnyilvánulásának, a kulturális tökéhez és felhalmozásához fűződő viszonynak vagyunk a tanúi.

Talán sikerült annyi elemet összegyűjtenünk, hogy kijelenthetjük: a főiskolai és egyetemi végzettségűek között megfigyelt különbségek nem tekinthetők véletlennek. Más-más családi háttérrel, előképzettséggel és aspirációkkal érkeztek annak idején felsőfokú tanulmányaik küszöbére, majd más-más felsőfokú iskolát jártak végig,

ahol nem az egy év különbség okozta a legnagyobb eltérést, hanem a hallgatói összetételhez igazított követelmények és színvonal. Mindebből egészében másféle ethosz kerekedik ki az egyik, mint a másik típusú felsőfokú intézményben: az egyetemek ethoszát hosszú múltra visszatekintő tradíciójuk és hallgatóik otthonról hozott értelmiségi szubkulturájának egymást erősítő összefonódása alakítja; a főiskolákét a hagyományéltéliség, a vidékiség, a valamilyen diploma szerzésének erőfeszítése és a hallgatók otthonról hozott kulturális tőkájének hiánya.

Jegyzet

(1) ANDOR MIHÁLY: *Az iskolaválasztás társadalmi meghatározottsága 1997-ben*. Iskolakultúra, 1998. 8. sz., 16. oldal.

(2) Uo.

(3) RÓBERT PÉTER: *Egyenlőtlen esélyek az iskolai képzésben. Az iskolázottsági esélyek változása az 1980-as évek végéig*. Szociológiai Szemle, 1991. 1. sz., 82. oldal

(4) LADÁNYI JÁNOS: *Rétegződés és szelekció a felsőoktatásban*. Valóság, 1987. 6. sz.

(5) CSÁSZI LAJOS: *Felsőoktatás és szelekció*. Valóság, 1985. 5. sz., 59. old.

(6) A fiatalabb generációk körében – miközben az elmúlt évtizedekben folyamatosan emelkedett a népesség iskolai végzettsége – ugyancsak megmarad ez a 20% körüli különbség: az ELTE Szociológiai Intézetében végzett vizsgálat szerint az 1997-ben végzős egyetemisták közül 66% lesz legalább második generációs értelmiségi, a végzős főiskolások közül csak 46%. – SZÉKELYI MÁRIA–CSEPELI GYÖRGY–ÖRKÉNY ANTAL–SZABADOS TIMEA: *Válaszúton a magyar oktatási rendszer*. Új Mandátum Könyvkiadó, Bp. 1998, 63. old.

(7) SZÉKELYI MÁRIA–CSEPELI GYÖRGY–ÖRKÉNY ANTAL–SZABADOS TIMEA: *Válaszúton a magyar oktatási rendszer*, i.m., 60. old.

(8) SMRKE, MARJAM: *II. János Pál pápa Maruča jósnő kristályainak országában*. Replika, 1998. 31–32. sz., 203. old.

(9) Ez jelenik meg abban a tényben is, hogy az egyetemi végzettségű szülők 32%-a maga készítette föl gyermekét a felvételre (a második generációsoknak a 34%-a), a főiskolát végzetteknek pedig csak 24%-a. Magántanárt az egyetemi végzettségű szülők 13%-a fogadott a felkészítésre (a második generációsoknak a 19%-a), a főiskolát végzetteknek csak a 10%-a.

(10) A kérdőívben nem tettünk fel jövedelemre vonatkozó kérdést. Egy társadalomban, amelyben a makro-folyamatokkal foglalkozó közgazdászok szerint a jövedelmeknek legalább egyharmada a feketegazdaságban realizálódik, nincs sok értelme a családi jövedelemre vonatkozó kérdést föltenni. Az adóhivatal elől eltitkolt jövedelmeket egyetlen szociológiai vizsgálatban sem fogják bevallani, de a gyanakvás, bizalmatlanság és irigység uralta rossz közhangulat miatt még azokat a „külön pénzeket” sem, amelyekhez legalísan jutnak. Ugyanakkor a jövedelmet firtató kérdés megfagyaszthatja az interjú légkörét, vagy akadályává válhat annak, hogy egy kérdőív egyéb témájú kérdéseire válaszoljanak. És még ez a jobbik eset. A rosszabb az, ha válaszolnak. Akkor ugyanis a kutató – mivel ott van előtte valamilyen információ, amely jobbnak tűnik a semminél – kényszeresen elemezni kezdi az adatokat, majd addig dolgozik velük, ameddig már maga is komolyan veszi azokat. Következtetéseket von le, amelyek nagy valószínűséggel hamisak lesznek, de a torzításnak nemhogy a mértékét, még az irányát sem lehet tudni. A végső veszély pedig az, hogy egy-egy ily módon született megállapítás átmerül a szakmai köztudatba, és tényként kezdenek rá hivatkozni.